

RUTTKAY GYÖRGY AKTIVISTA FESTŐ ÉLETMŰVE

LOSONCI MIKLÓS

A magyar aktivizmus festészetünk olyan új hulláma lett a XX. század első évtizedeiben, mely a nemzetközi avantgarde mozgalomnak párhuzamos törekvése volt, annak egyik éltető forrása. Ez a tény az egyik oka annak, hogy napjainkban is fokozódik a világ érdeklődése e mozgalom iránt, melyet igazol külföldi kiállítások egész sora. Ezen irányzat egyik különös képviselője Ruttkay György, aki 1898-ban született Vágsellyén. Önmagára ébredésében egy könyv játszott döntő szerepet. Kandinszkij 1912-ben kiadott „Über das Geistige in der Kunst” c. alkotása, melyet gimnazistaként szerény német tudásával a kassai múzeum könyvtárában olvasott. E hatásról visszaemlékezésében így ír: „Kandinszkij könyvének korszakindító értelme abban van, hogy a képzőművészeti ábrázolás általánosan elfogadott és gyakorolt módszereivel szemben az egyénenként változó szabad és belső kifejezés létjogát hangsúlyozza. A színek, vonalak, formák önálló kifejezési értékét. Ezzel új értelmet és célt ad a képzőművészetnek. Az emberi szellem számára új, sajátos érvényesülési területet, amelyben az érzékelt jelenség másodlagos szerepet játszik, ami azonban nem jelenti azt, hogy a mű eltávolodik az emberi értelemtől, csak annyit, hogy a természet jelenségei a művészi kifejezés területén elvesztik elsődleges szerepüket.”¹ Nem véletlen, hogy Ruttkay György jelen időben írta ezen eszmefuttatását, hiszen e szöveg nem egyszerűen Kandinszkij művészetelméletének minősítése, hanem egy életre elfogadott és gyakorolt ars poéticája is. Ruttkay ugyanis a külső valóság motívumait úgy rendezte, e bő forrásból mindig úgy válogatott, hogy ezzel saját emócióit jelölje, gondolatait értelmezze. Még nem volt festő, de ez a felismerés lényegesnek bizonyult, a cél és a módszer pontosságával ajándékozta meg. Csak ezután következtek az első rajzok.

Kitört az első világháború, s ők, a Ruttkay-család, – édesapja táblabíró volt, – Kassáról Beckóra, Vágsellyére menekültek az orosz betörés hírére. Ott, e festői vidéken, várromok, fenyvesek között rajzolta első zsenéit az ifjú gimnazista. A vázlatfüzet tanúsága szerint 1914. július 13-tól december 9-ig tartott ezen időszak, – a rajzsorozat ezt az intervallumot idézi.²

Mit jegyzett fel az elébe tároló látványból? Beckó várát, klumpás férfit, csákós fiút kutyával, ülő tehenet, a szobát, ahol meghúzódtak, finom erdőrészeteket, – vágsellyei utcát katonatiszt figurájával. Ami meglepő, az, hogy az augusztus 3-i rajz nagyanyját ábrázolja két megfogalmazásban. Az egyik az ülő asszony rajzi leírása, a másik kubizált összegezés. Ugyanígy kubista eszközökkel formált lovat, fekvő férfit is láthatunk a jegy-

1. „Egy aktivista festő vallomása”. Kézirat. Nyíry Lili tulajdonában.

2. Nyíry Lili tulajdona.

zetfüzetben, ami azért különös, mert Kandinszkij könyvében bár van utalás Picassóra, a reprók a ravennai mozaikra, Dürerre vonatkoznak, – a kubista képeknek nyoma sincs benne. Egyrészt tehát e rajzokban felhasználta Kandinszkij intelmeit abban, hogy saját érzelmeit, eszméit szerkeszti rajzolatná, másrészt saját egyéni útján éri el minták nélkül a kubizmus eredményeit, – egy kassai serdülő Beckó vára alatt. Ez a teljesítmény páratlan, olyannyira, hogy hasonlóan Romain Rollandhoz, aki Beethoven Eroica szimfóniájával kapcsolatban jegyezte meg, hogy a nagy zeneköltő soha ekkora lépést nem tett előre, – vonatkoztatathatjuk Ruttkay György ezen vázlataira. Ő itt végérvényesen megtalálta magát. Természetesen festett jobb műveket, minden ezt követő alkotása minőségben meghaladta e zsenéket, de a szellemiséget illetően ekkor érte el öntörvényeit. Hirtelenül, váratlanul, egyedül.

Adódik más meglepetés is a rajzok között, – tusrajz egy elesett orosz katonáról. Valószínű, hogy fantáziakép, hiszen katonahalottat nem láthatott Beckó környékén Ruttkay György, de Verescsagin nyomán így merengett róluk, – földön heverve széttárt karral, a megfeszítés kiszolgáltatót mozdulatával, varjakkal a feje fölött, magányosan; elszórt puskájával. A serdülő Ruttkay megrajzolja az első világháború első halottját Mednyánszky szellemében, Mednyánszky előtt. Róla máskülönben hallott is Beckón, hallotta, hogy öreg lovakat tartott a Tátra festője, hogy legyenek modelljei, meg ember-ségből³ is. Nem véletlen, hogy e hallomás nyomán is egy kubizált öreg ló drámáját írja le képben, – Vaszary János, Tornyai János, Mednyánszky László tréninglovainak megrendítő előzeteseként Picassó modorában. Egy gyerekfestő! A tizenhatéves Ruttkay György életművének nyitánya így kezdődik. Rejtély? Tény.

Pályájának egyedi vonásai. Ezek sorsából és tehetségének különös jegyeiből adódtak, – a művek fogalmazásába közbeszólt jellem és történelem, neveltetés, akarat és a szellemi, gondolati fejlődés állandóan új eredményei, – a világ horizontjának lázas, alapos számbavétele. Életműve így is talányos. Festő volt, jogász lett, művész maradt. Avantgarde szellemi nyitottsággal indult, később az utószecesszió jegyében alkotott, de mindig birtokolta azt a sajátosan ezoterikus, költői légiességet, mely indokolt stílusváltásokra ösztönözte az értelem és képzelet szabadságának jegyében. Így történt, hogy Ő, aki a Nyolcakat folytató aktivisták törekvéseinek egyik élharcosa lett, – Uitz, Kassák társa, – hamarosan más festői eszmények bűvkörébe került, – az egyetemesség vonzásába, mely magába szívta elmélkedései és külföldi utazásai során a világ művészetének minden lényeges és maradandó állomását. Ez a felismerés, – élmény és tapasztalat ösztönözte és a társtalanság is, hiszen a 20-as évektől társak nélkül egyedül maradt, – egyedül a művészetel. Ez a rejtelem törvénye is, hogy pályáíve megszakadt, de folytatódott a nyitottság és a frissesség jegyében, igaz másképpen, ahogy elkezdődött.

Az Ő akadémiaja a front lett, a Piavé volt a főiskolája srapnelekkel, – „Harctéri napló”-ját szavakkal és rajzokkal írta 1917-ben.⁴ Már első rajzai merőben mások a megszokottnál. Sagrado, Saccieletto udvarházai tárulkoznak fel szamaraskocsikkal, ivó marha, templom, egy kubisztikusan összefogott ló, fél karú sebesült, kerengős ház, egy már Léger eszményeit rögzítő gépmember, Grozavesku Traján román operaénekes és egy fa december

3. Nyiry Lili szóbeli közlése.

4. Nyiry Lili tulajdona, kézirat.

14-éről, melyet „kint a felderítésben” észlelt, „miközben a szomszéd házakra erős gránát-
eső hullott”. Érdekes, különös, hogy ez a fa kiszáradt volt, később is a száraz fák ihlették.⁵
Az olasz frontról írt leveleket Kassák Lajosnak, rajzokat is küldött, – a „Ma” 1919-es
évfolyamában az „Ütközet” meg is jelent a kubizmuson is túljutott konstruktivizmusával.
Művészetének egyedi vonásai már a pályakezdésben erőteljesen jelentkeztek, s a további
meglepetések sem maradtak el, elsősorban az, hogy szemlélete gyökeresen megváltozott a
szikszói magányban.

„*Egy aktivista festő vallomása*” Példás alaposággal foglalta össze három kötetben
festői életútját az „Egy aktivista festő vallomásaiban”, mely 1918-tól 1945-ig pásztázta
végig életútjának fontos szakaszát. Az is különös, hogy mindvégig aktivista festőnek tar-
totta magát, akkor is, amikor ez a festői magatartás lezárult nemcsak a saját munkásságá-
ban, hanem a magyar piktúrában is. Megemlíti, hogy Kassák Lajos szellemi vezetője volt
1918. júniusában írt első levelétől kezdve, melyben az üres dekoráció és Mattis Teutsch
hatás veszélyére hívja fel figyelmét. Megindító, – a fronton készült rajzok és akvarellek
szerepelnek a „Ma” gyűjteményes kiállításán. Jellemző Kassák cselekvő humanizmusára,
hogy a tárlat sajtókritikáit elküldi Ruttkaynak az itáliai front pergőtüzébe reális vigasz-
talásul. Ekkor írja első vallomását Ruttkay: „Minden műalkotásnak az adott emberi hely-
zet teremtette lelkiállapotot kell visszatükröznie”.⁶ Tirolban szinte már a későbbi Egy
hangvételével szemléli a valóságot: „Itt egy színfolt, amott különleges formaalakulat,
fénypázmák . . .”⁷

A visszavonulás révén jutott Münchenbe, ahol Macke és Franz Marc rendítette meg.
Gertweiller azért emlékezetes hely, mert itt rajzolta 1918. november 10-én az
„Ütközet”-et.⁸ Olyan feszültség érződik a képen, mely Picassót, Uitzot, Derkovitsot is
idézi, – „jelen idejük” társa ekkor és itt Ruttkay. Kassák többször is munkára serkenti Őt
Ruttkay Györgyhez írt leveleiben, de pályája szülei biztatására módosul. Beiratkozik a
kassai jogakadémiára, Szinyei Merse Pálról tart előadást, cikkcsatába keveredik Major
Henrik karikatúristával. Kettős életet él, – két úrnak szolgál: a művészetnek és a tudomá-
nynak.⁹ Kétségtelen: helytáll, de a mű minősége kárát látja még akkor is, ha kitűnő
jogász lesz és jeles festő marad. Kárát nem a minőségben, mert Ruttkay György érték-
rendje irányváltáskor is megalapozott marad, hanem a lehetőségei elmaradásában.
Az „Egy festő vallomásai”-ban leírja életének minden fázisát, új benyomásait a művészet-
ről. Leírja, hogy jogászi, építészmérnöki, festői felkészülése mellett 1921. szeptemberében
mintázni kezd Radnai Bélánál a Képzőművészeti Főiskolán, – itt készítette el önarcképét
és Ibsen portréját. Egyszerre két dolgot végez: jogból szigorlatozik és Glatz Oszkár tanít-
ványa lesz Budapesten. Kétségtelen, – más sugallatot követ, mint amit Kassák ajánlott.
Ebben körülményei játszották a főszerepet, ennek köszönheti, hogy 1922-ben egyszerre
avatják államtudományi doktorrá és mutatják be képeit a Nemzeti Szalonban immár a
gondolat végleges kettős állampolgáraként.¹⁰

5. Nyiry Lili szóbeli közlése.

6. „Egy aktivista festő vallomásai.”

7. „Egy aktivista festő vallomásai.”

8. Ma 1918. 8. szám.

9. „Egy aktivista festő vallomásai.”

10. „Egy aktivista festő vallomásai.”



1. kép. Fa (ceruza) 1917. dec. 14.

Szükséges kompromisszum volt ez, – festői ambícióiról nem mondott le. Sőt élményszerző, tapasztalatgyűjtő utakon járt Kassa és Budapest között, 1922. októberében érkezett Berlinbe, ahol az avantgarde törekvések friss áramlatai érintették. Itt ismerkedett meg Manet, Monet, Degas, Rodin műveivel, – de leginkább Franz Marc ragadta meg, – jelentőségét Cézannéhoz hasonlította.¹¹ Mohón tájékozódott, – a „Sturm” tárlatain találkozott Archipenkó művészetével, mely „lenyűgözte”. Kapcsolatba került Metznerrel. Ő Ruttkay György elvonatkoztatott műveiről így nyilatkozott: „Színeinek átélt tömörsége, formáinak határozott lendülete, csupa magyar nemzeti jellegből eredő sajátosság. Népművészetünk – az idegeneket is megkapó eredetisége ez”. Kassák mellett ez is pontos tájékoztatást jelentett számára. Még valami. Az, hogy Berlinben látta a szovjetorosz kiállítást, ekkor ismerkedett meg Tatlin törekvéseivel.¹²

Szigorú önmagához, szigorú másokhoz is, – nem tűri a kompromisszumot, az igazi mértéket keresi, hogy munkásságában alkalmazhassa. Ekkor méri fel tanulságul, hogy Spitzweg, Leibl, Trübner meghaladott érték, ekkor ismeri fel Hans Marées jelentőségét, mert nála a festék „színné változik”. Berlinben magyar alkotókat is lát, – örömmel fedezi fel Kernstok Károly szobrát, Ember Oszkár és Berény Róbert képeit. Ezúttal azonban főleg Czóbel Béla keltette fel figyelmét: „Két finom, opalizáló színezésű tájképe is ott szerénykedett ebben a képrengetegben”. E sorokban már későbbi önmagát látja, – opalizáló, légies felületeit, – Czóbel valóságában saját lehetőségeit, – természetesen más árnyalatban, más megoldásban.¹³

11. „Egy aktivista festő vallomásai.”

12. „Egy aktivista festő vallomásai.”

13. „Egy aktivista festő vallomásai.”

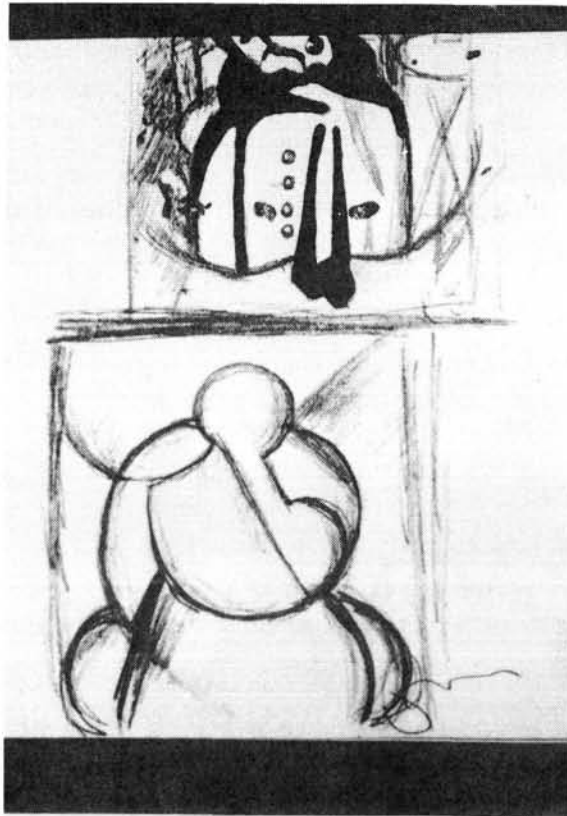


2. kép. *Kettős figura (ceruza) 1914. december*

Tájékozódásának alaposságára vall, hogy felkereste Herwarth Walden magángyűjteményét, ahol Chagall, Kokoschka, Kandinszkij, Franz Marc és a magyar Péri László alkotásai irányították a napló szerint saját teendőihez. Az 1922-es berlini tanulmányút során számtalan múzeumot és kiállítást látogatott meg, – összegezte magában mindazt, amit az európai képzőművészet eddig elért. Ez módosította benne küldetését, összetettebbé árnyalta stílusát, – az aktivista egyszólamúság helyett finomabb hatásokra törekedett. Nem egyszerűen arról van szó, hogy kikerülve Kassák hatása alól, stílusa konzervatívabb lett, sokkal inkább arról, hogy az általános műtörténeti vizsgálódás után, mely intenzív magánstúdió volt, egyszemélyes önegyeteme, – erre az álláspontra jutott. Amikor az egyetemességet kereste, egyre inkább megszabadult a didaktikus hatásoktól. Nem csoda, hiszen a befogadás mohóságában kubista díszleteket figyelt, s Münchenben Rubens látomásait elemezte.¹⁴

Az „Egy aktivista festő vallomásai” beszámol arról is, hogy Hekler Antal szüntette meg pályabizonytalanságát, amikor így szólt Ruttkayhoz, felmérve rajzai és tanulmányai értékét: „Az ajánlom, hogy maradjon inkább mégis művész. Akármennyire elő-

14. „Egy aktivista festő vallomásai.”



3. kép. Nagymama (tus és ceruza) 1914

nyösebbnek látszik a biztosabb jövedelmet nyújtó művészettörténeti pálya, a művészet mégis több, szebb hivatás ennél! „Ruttkay György azért tudta megfogadni Hekler tanácsát, mert valós festői képességek és ambíciók szorongtak, nyüzsgöttek benne. Petrovics Elek azonban értetlennek bizonyult vele szemben, – Berlinből hozott akvarelleket kicsinyellte. Ez volt az első nehéz jel arra vonatkozóan, hogy kora nem ismeri fel Ruttkay György valós értékeit, nem segíti helyes irányához, így magára maradt küzdelmeiben.

Mégsem csüggedt. 1923-ban nyílt kassai kiállítását a prágai sajtó is méltatta, – a „Kassai Napló” érdekes, árnyalt és pontos ítéletet mondott törekvéseiről. Idézem: „Különösen kubisztikus akvarelljei reprezentálják, melyek igen erős absztraháló képességről tesznek tanúságot. . . A kubista képek általában hidegek szoktak lenni – technikájuk matematikusságánál fogva – s ezt a hidegséget csak a legnagyobbak tudták elkerülni. Ruttkay György is. Vonalvezetése valami meleget visz kubista képeibe, melyek nagyobbára teljesen hideg színekkel van színezve”. Ezt a karakterét később is megőrzi a felületkezelés légiességében, mely kubisztikus formáit költői érzékenységűvé alakítja a megszakításokkal egyetemben. Ez a stílusjegy tulajdona lett, birtoka maradt úgy, hogy állandóan új elemekkel gyarapította sajátos vonalvezetését, mely egyszerre bővült és őrizte karakterét.

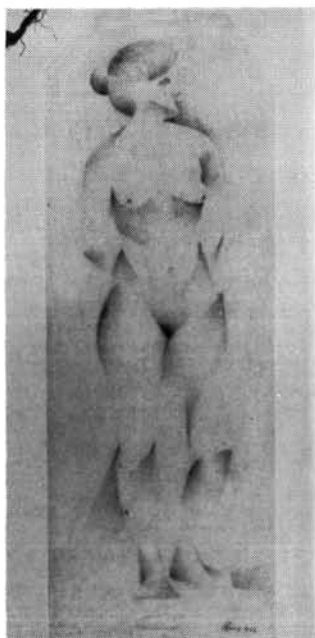


4. kép. Öregember (ceruza)

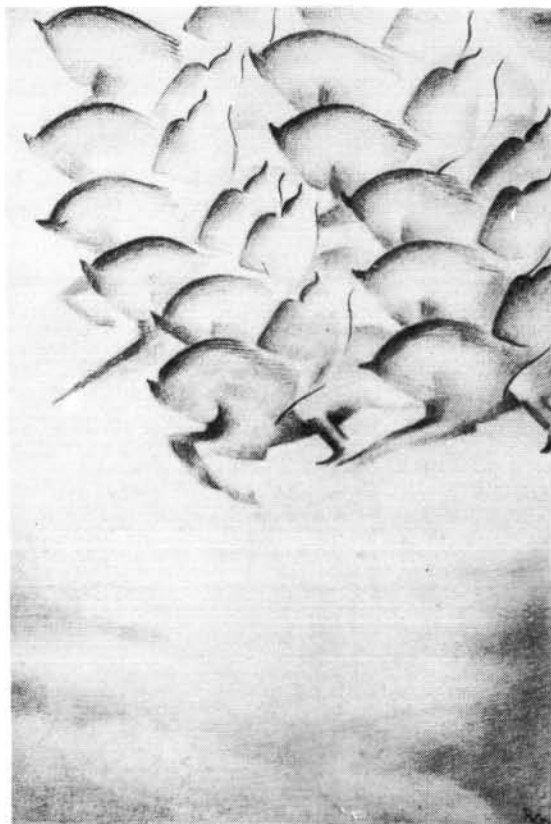
1924. májusában került Kassáról Szikszóra. Vármegyei gyakornoknak vették fel 80 pengős havi fizetéssel, – 1926. áprilisában lett a szikszói járás szolgabírója. Közben meghalt a szüléskor felesége, megszületett fia, – halálban élet, elmúlásból újjászületés, – s közben bánatban, nélkülözésben, örömben egyre és szakadatlanul festett mohó állandósággal. Szikszón megérintette a kerámia varázsa, – a hollóházi gyárból sikerült rendszeresen kaolint kapnia, – krétafehér szobrokat mintázott második felesége, művésztársa, Nyiry Lili közvetlen környezetében. Ettől az időponttól több közös kiállításon mutatkoztak be.¹⁵

Jelentős esemény munkásságában az 1927-es itáliai utazás. Fiumét, Velencét, Padovát, Firenzét, Rómát, Milánót a „festő-szobrász” körültekintő alaposágával és érzékenységével nézte. Minden lényegest észrevett. Csodálkozása, élményei tapasztalattá növekedtek. Velencében a Frari különös gótikája ragadja meg, Tizianó és Bellini. Érzéketlenül írja le Giottó firenzei tomyát, számára a város érthetően több Velencénél is.

15. Nyiry Lili szóbeli közlése.



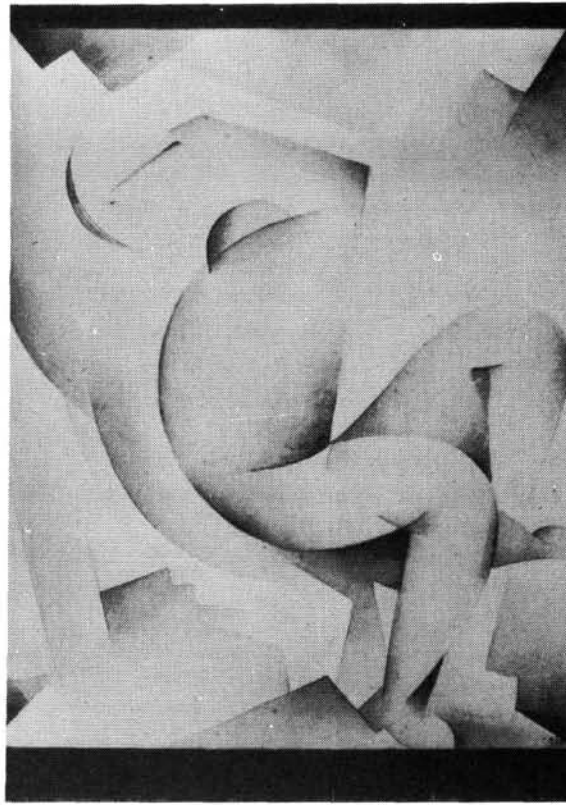
5. kép. Női akt (ceruza)



6. kép. Hadak útja (ceruza)
1917. november

Ekkor találkozik Michelangeló, Donatelló, Massacció zsenijével és érthetően ez a találkozás kombinatívvá teszi stílusát, módosítja az aktivista nyitányt. Az ismeretszerzést Ő azonnal festői hódításra használja fel, a ma megszerezhető művet soha nem halasztja holnapra. Érzékletesen írja le azt, hogy Firenzében is festett, – épületek, szobrok, festmények sugallatai között: „Délután a Piazza Michelangelón festettem. Meg kell jegyez- nem, hogy utazásom ideje alatt nem ez volt az első alkalom, hogy akvarelleztem, mégpedig közvetlenül a motívum előtt. Itt Firenzében azonban ez a képem volt a második. Az alig fokozható mélyzöld színekben pompázó fák között emelkedő „Galilei- tornyot” festettem le, amely tájkivágás nem annyira történelmi érdekességével vagy for- mai építészeti sajátosságaival, hanem kizárólag a színhangulat kifejező erejével fogott meg . . . a témám az élő Firenze volt, a múlt és a jelen átértzett valósága, az időtlen egész, amelyhez éppen úgy hozzátartozik Galilei tornya, mint a Piazzára érkező angol fogatok, jellegzetes magatartású utasaikkal, akik kocsiból szállva, unott tekintettel – talán minden lelki gyönyörűség nélkül – néznek le az alkonyati párákba burkolózó firenzei tornyokra és kupolákra.”

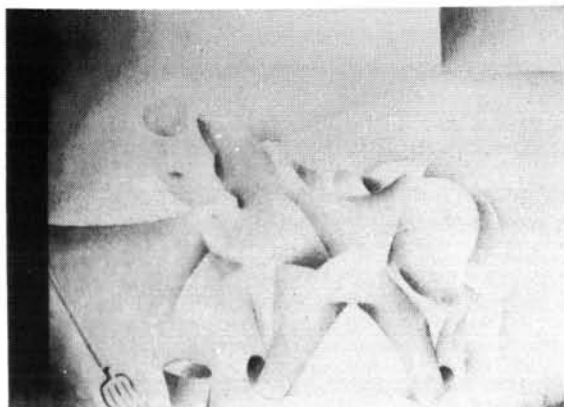
Új benyomásai jelentik számára a képtermő forrást, így Firenze nemcsak a művelő- déstörténet reneszánsz fővárosa, hanem a Ruttkay-kép előzménye. Ilyen tanulságok mel-



7. kép. Csákányos (akvarell)

lett természetesen módosul világszemlélete és stílusa is, – ebben szerepet játszik, hogy Kandinszkij és Kassák után általánosabb, egyetemesebb hatások érik, a teljesség tartja igézetében s nem egy különös specifikum. Zavaró elem csupán nem is a szikszói elzárkózottság, mert azt Ruttkay európai horizontot figyelő, számbavevő ismeretszerzése rendre feloldja, hanem a jogászi munka egész embert követelő permanenciája, mely következetesen elvonja a festői látástól. Életének ezt a zavaró kettősségét önfegyelmel, a koncentráció elérhető legnagyobb fokával mégis kiküszöbölte Ruttkay György, igyekezett méltónak bizonyulni a műre. Csontváry kegyelmi állapotban festett, a piktúra számára csak eszköz volt, hogy belső látomásait kifejezze. Van Gogh ezt a kegyelmi állapotot a tudatos korszerűség jegyében élte, miközben képi eszközei merő újdonságot jelentettek, a lényeg a szellemiség drámai tükrözése maradt. Ruttkay György közelítette a mű soha meg nem ismételtető varázsát, azzal igyekezett hiánytalaná tökéletesíteni a terepet ehhez a különös és ritka esetben elérhető mesterműkegyelemhez, hogy az európai glóbus rendszeres vizsgálatában felmérte az új képi eszközöket és a maga törvényei szerint szelektált.

Ruttkay mindig a szellemi ébrenlét teljességének állapotában volt, így alkotott, a gondolat telített feszültségében. A lovrani táj, a Tátra, Balaton, Szikszó, Kassa vidéke, a favágó, zsákoló, Dante figurája soha nem önmagában jelent meg csupán képei felületén,

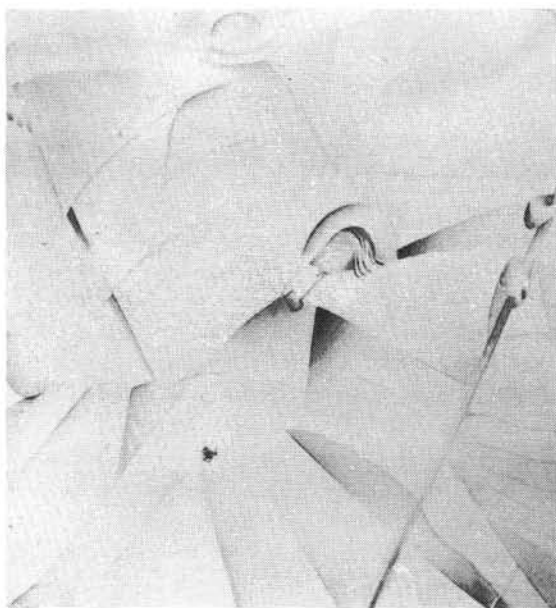


8. kép. *Lóápoló* (akvarell) 1945

hanem tudati terjeszkedésének pillanatnyi kondíciójával, s ez a friss gondolatiság eredményezte az esztétikum erőnlétét. Ebből következik, hogy az Ő tárgyyszerű realizmusa mindig az elvontság nagyvonalú szabadságával és nyitottságával ötvöződött. Így az 1959-ben festett „Tél” lebegő fenyőivel nemcsak tátrai emlék, hanem a tudat új felismerése, élmény, tapasztalat, szellemi térhódítás, – látvány és intellektuális energia, általános igazság és egyéni érzélem, ezért maradandó.



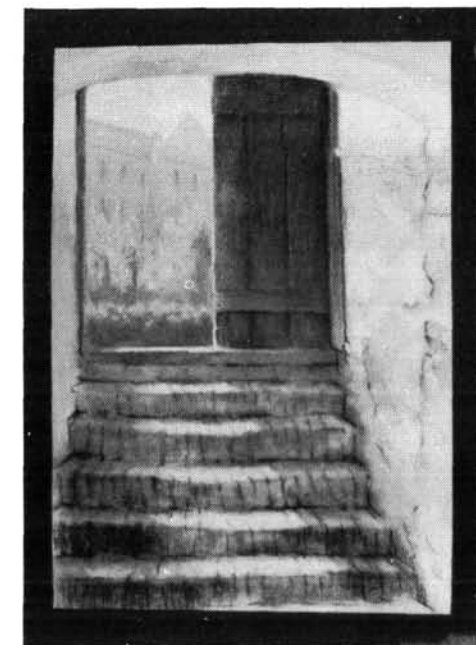
9. kép. *Zsákoló* (olaj).



10. kép. Tutajosok (akvarell) 1948

Akkumulálódásához meghatározó irányt jelentett az itáliai utazás. Be is vallja azt, hogy egy aktivista művész nézőpontjából elemezte a művészettörténelem klasszikus értékeit. Sajátos felismerésekhez jutott. Rembrandttal szemben is akadtak fenntartásai, Dürert viszont végérvényesen felfedezte és Michelangeló életművéből önmagának a Rab-szolgákat emelte ki. Azt hangsúlyozta, hogy „Valósággal benne élnek a szikladarabban és hosszú évszázadokon át emberek millióinak hirdetik az igazságot, hogy sohasem szabadíthatjuk ki magunkat az anyagból”. Hasonló intenzitással idézi Botticelli, Massacció, Raffaello, Brunelleschi jelentőségét.

Olaszországi utazásának festői tapasztalatait szikszói kiállításán összegezte, ahol harminc akvarelljét mutatta be a közönségnek. 1928-ban Párizsba utazott, mely újabb revelációt okozott intellektusában. Tulajdonképpen itt egyeztette az aktivizmus eszményeit, annak folytatási lehetőségeit, számára adódható tanulságait a festészet metropolisában. Vajon jelentett e választóvonalat életében ez a párizsi időszak, okozott-e olyan katarzist, mint Adynál, a Nyolcanknál? Ruttkay a maga szempontjából késve érkezett Párizsba, túl volt életműve nyitányán, s bár műveltségét, érzékenységét pallérozta, pallérozhatta, – már nem módosította pályáját. Nem lett iránytű, csak használandó szellemi kincstár. Ezt regisztrálta. Az „Egy aktivista festő vallomásai”-ban beszámol Rodin, Maillol művészetéről, érinti Matisse, Derain képeit, de igazán Leonardo da Vinci lelkesíti, még Cézanne sem annyira, Vlaincról nem is beszélve. Mindent összegez, – a Sainte – Chapelle kápolna gótikáját, Grécót, Memling, Delacroix, Ingres alkotásait, de a XX. század festészete ekkor már számára nem jelent alapvető élményt. Hiába, tíz évvel később érkezett Párizsba. Azzal zárul e naplójegyzete, hogy felidézi második házasságkötését Nyiry Lili



12. kép. Pinceajtó (pasztell) 1952

11. kép. Tél (olaj, vászon) 1959

szobrászművésszel, beszámol közös miskolci kiállításukról. Mindez 1930-ban történt. A következő évben Göncre helyezték a főszolgabírói hivatalba, mindez azonban nem késleltette festői tevékenysége folyamatosságát. Még valamit fontos megemlíteni, azt, hogy 1934-ben, – Lacza János helybeli lelkész felkérésére seccót festett a gönci templomba az „Angyali üdvözet” tematikából Dienes István, Szabados Jenő, Varga Béla és Tomory Aladár társaságában. Mégsem lett templomfestő az egykori aktivista művész, – mindez csak epizód maradt életében.¹⁶ S bár üdvözölte a kritika Nyiry Lilivel rendezett közös debreceni tárlatát, azt már nem említette, hogy az aktivizmus egyik nagy ígérete volt hajdan Kassák, Uitz zászlaja alatt.

Festői életművének állomásai: Egy vonzó összetettség jegyében járta a maga útját Ruttkay György. Bár aktivista festőnek vallotta magát, felhasználta a szecesszió és a kubizmus tanulságait is. Ez a szabad nyitottság azonban nem jelentett szertelenséget, bizonyos, olykor eltérő felismeréseit egyes művekre és korszakokra korlátozta. Olyan alkat volt, aki szüntelenül késznek bizonyult új hatások befogadására. Időnként változtatott, de mindig akkor, amikor egy általa érdekesnek vélt változatot kimerített. Önmagához volt hűséges, nem az aktivizmushoz, mindent felmért, – a klasszikus értékrendet

16. Nyiry Lili szóbeli közlése, Ruttkay György naplójegyzete.



13. kép. Napraforgó

és a korszerűség minden ajánlatát, de csak bizonyos elemeket alkalmazott, ez óvta meg az eklektikától. Nyitva hagyta a kapukat. Kassák köréből indult, Szőnyi István korrigálta műveit, Glatz Oszkár tanítványa lett, Medveczky Jenő inspirációit értelmezte, Kernstok Károly műtermében járt, személyes barátság fűzte Csorba Gézához. Ez a nem egyöntetű névsor sok mindent magyaráz, minősíti szándékait és karakterét.¹⁷

A sort korrekten leíró lipői tájak nyitják az 1910-es évek első felében. Ekkor festette édesapja portréját, melyet a nagy aktivista pillanat követett 1917-től 1920-ig. Konstruktív fegyelemmel készült nagy feladatokra művekkel „az újat akarók csapatában”. Potenciálisan képzőművészetünk egyik kimagasló lehetősége volt Moholy–Nagy Lászlóhoz hasonlóan, de életművében nem az „Ütközet” lágy kubizmusa folytatódott, hanem egy nyugalmasabb áramkör kezdte meg offenzíváját. Az irányváltozás Uitz Bélánál is megfigyelhető, nem korlátozódik Ruttkay Györgyre. A két világháború közötti időszakot Ruttkay is útkeresésnek nevezi, pedig az irányt már előtte megtalálta. Akár-

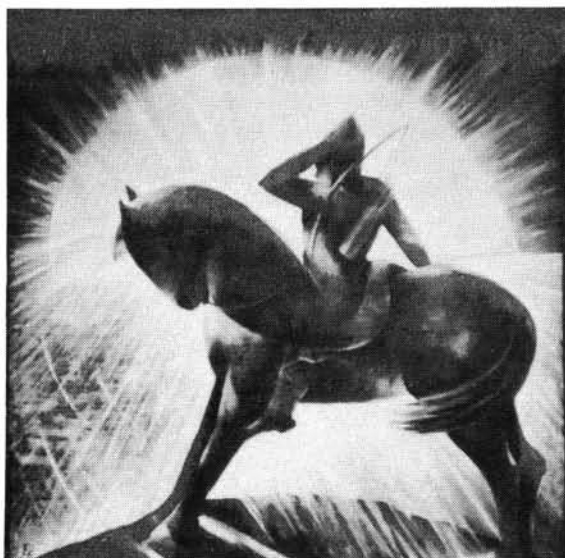
17. Nyiry Lili szóbeli közlése.



14. kép. Boszorkányégetés (olaj) 1952

mennyire is módosult pályája, az izmusok eszköztárából felhasználta továbbra is. Finom rajzzal érzékeltette „Arató”-jában, „Pihenő”-jében és a „Zsákolók”-ban, hogy az ember nemcsak tájforma, hanem lényével betölti a teret.

Költői hevület hatja át légies és légiesült szerkezeteit, így a „Csordás”-t, az érzékenyen megfigyelt „Éjjeli őr”-t, bányászait, hazatérő mezei munkásait. A kép költői átalakításaiban szemlélhetjük a „Disznóölés”-t, szénagyűjtőket, favágókat, kovácsot, mosónőt, tutajost, krumpliszedőt, cséplést, villanszerelőket. A 30-as évek elején a munka népét ábrázolja mély együttérzéssel, de az is tény, hogy e láttatás elsősorban az esztétikumra koncentrál, nem a szociális nézőpont uralkodik. Ez jellemzi plakátragasztóját, lóápolóját, a néptribunt, vándort és az 1952-ben festett „Rőzsegyűjtő”-t. Igaz, a szociális indíték elmarad, de ez egy harmadik változat. Nem Munkácsy és Millet világát folytatja, nem Derkovits eszméi izgatják, – Ő e munkát végző figurákban a színes formák véglegeségére összpontosít. Ebben az értelemben érdekelte Őt az ember. Mindig a szükséges átírásokkal. Gömbkubizmusa kerek kutakban, billiárdozóknak, szappanbuborékokban vizsgálta ezt a humanizált látványt. Ez a nyugtató körkörösség jellemzi „Nő és gépek” és a



15. kép. Honfoglaló (olaj, vászon) 1959

„Tömegek” című művét 1950-ből is.^{17a} A csavarmenetekben és a fogaskerekek között asszonyos alakzatban felragyog az élet.

Egy másik ciklusa a lovrani tájképek sora, ahol a tengert elemezte, izgatta „A víztömeg mozgása alkotta formaváltozatok gazdagsága”. Újabb élmény érte Telkibányán, – a népi kerámia, ennek jegyében készítette számtalan mázas kispasztikáját. 1936-ban festette a „Honfoglalás”-t, ahol az „egymásba ívelő lónyakak, hajlott hátú íjjasok fejezték ki a barbár tömeg előre törését”. Mindez már Illyés „Árpád” versének önálló, független, ismeretlen előzménye.¹⁸

1939-ben Kassán a Kazinczy Társaság képzőművészeti szakosztályának titkára lesz, de a nyarakat a Balaton mellett tölti, ahol a „tengertó irizálását” figyeli, festi a „lejátsszódó fénycsodát” azzal az áttetszőséggel, ahogy Egry. E sorozata nyerte meg Csánky Dénes tetszését. Nem véletlenül, hiszen e finom fogalmazású pasztellek a műfaj optimumát jelentik. Motívumai állandóak. Alig találunk valami változást és változtatást az 1925-ös berlini rajzok között, melyek utcai fagyaltost, csillést, lovakat idéznek. Előtte is, utána is találkozunk ezen alakzatokkal. A ló először lovat jelent, később az Ady vers nyomán születő Hadak útját szimbolizálja 1973-ban.¹⁹ Az „Álom” testesülése női akt, földre borul, kivívta Felvinczy Takács Zoltán értő tetszését.²⁰ Itt leírja a látványt, a

17a. Ifj. Ruttkay György lakásán láttam e képeket, az Ő szóbeli közlését is felhasználtam.

18. A Ruttkay-kép Nyiry Lili tulajdonában látható Miskolcon, a Lévay u. 10-ben, a szirtfokon álló honfoglaló és Illyés „Árpád” verse hasonló mozdulatú.

19. Ifj. Ruttkay György tulajdona.

20. Ifj. Ruttkay György szóbeli közlése.



16. kép. Szerelem



17. kép. Dante és Beatrice (akvarell) 1963

„Boszorkányégetés”-ben szecessziós hevülettel adja elő az eseményt az égő hús szörnyű víziójával. A „Hadak útja” fordított föld, a talaj súlytalan, felhőkön száguld a föld a lovakban. Különös hálózat a „Tél”. Szinte japános finomság leheletszerű áramlását érzékeljük e maradandóan megoldott mesterműben, melynek két változatát is a reális és elvonatkoztatott elemek arányrendje uralja. Az erezetes vonalvezetés tátrai élményt közvetít a rózsaszín és kék árnyalatok légius költőiségével.^{2 1}

Sokat dolgozott és visszavonhatatlanul, folyamatosan. Lovak, sebesültek integetnek művészetéből az első világháborúban, melyet táncos figurák, pinceajtó, bakter, több női akt követ és néhány remekbe szabott rajzsorozata. 1962-ben készült el az „Egy bérház élete” Szegeden. Novellisztikus alaposággal rajzolja meg ceruzával a kaput, a borbély- és élelmiszerüzletet, a mosókonyhát és a pincét, az udvart a porolóval, a lépcsőházat és a napfürdőzőket. Pompás illusztrációkat készített Móríc Zsigmond „A boldog ember”-éhez. Érdekes, hogy Madách Tragédiájának rajzi kíséretében ugyanúgy domináns a kör, mint a „Balatoni rege”-ben, melynek szövegekönyvét Nyiry Lili írta. Akármilyen témát választott, akármilyen eszmébe öltöztette formáit, mindig kerek és végérvényes lett a kép fogalmazása, — ars poeticája a világosság, hiszen a mű a világ, minden ember számára készül, nem magánbeszéd, hanem közügy. Legyen „Anyaság” vagy „Párizsi nő”, ködben

21. Ez a változat ifj. Ruttkay György tulajdona.

ballagó furcsa, különös alakok, kisbéres vagy akár csak egy macska, a formába öntés tisztaságát kötelezően örök érvényűnek vállalta. Elméletben? Mindig a mű gyakorlatában.

Dante-illusztrációk. Dante ma is fogalom. A szellem óriása, egész világ. Mindannyiunk élete purgatórium, hiszen megjártuk a poklot és ritka pillanatokban bepillantotunk a paradicsomba. Dante műve minden korra, minden század emberiségére, minden emberre külön érvényes. Ő az összekötő híd Sophokles és Shakespeare között, – mindig időszerű érthetően érthetetlenül. Ruttkay György Dante sorozatát 1958-tól 1963-ig festette, – egy híján 100 akvarellt, de már 1927-ben látta Rómában azt a zenélő bronzkaput, melyről Dante is megemlékezik a Divina Commediában. Az is előkészületet jelentett számára akaratlanul is, hogy Párizsban megcsodálhatta Delacroix „Dante bárkája”-t. Kétségtelen: Botticelli könnyed méltósága is hatott rá, a vonalak szinte zizegnek, a testi alakzatok szinte feloldódnak a paradicsom légiességében. A pokol figurái súlyosabbak – megszakított vonalak jelzik a nagy drámát csipkés tagozottsággal. A purgatórium színes földje átmenetet képez – emberek és sziklák formái csengenek össze. Szellemivé vált tér, testetlen sugárzás, szelvényes színek ragyogása tölti be Dante paradicsomát kísérő vízfestményeit, mely Geszti László szerint éppen absztrakciós stilizálásai miatt nem adja Dante emberi, isteni színjátékának teljességét.^{2 2} Nem adja, de izgalmasan közelíti.

A pokol lágy íveiben mély bugyrok keletkeznek, jéggé fagyott bűnösök felett erős gerendák érzékeltetik a menekülés hiábavalóságát. Ruttkay akaratlanul is Babits társa, csak az Ő modellje szöveg, eszköze a rajz, de amit végez, – értelmező műfordítás. Szörny kapja be az elátkozott lelkeket, de Ruttkay finomítja, esztetizálja a jelenetet, hogy elviselhető legyen. Ami a purgatóriumot illeti, itt a színek még könnyedebbek, fokozódik kellemességük, – a remény is, melyet hordoznak. Az ívek gömbökké alakulnak, s e sávós gömbalakzatok már a feloldódást tartalmazzák. Ez a tendencia a paradicsomban kizárólagossá válik, itt már uralkodnak a színes körök, fénysugarak és a záróképben Beatrice szivárvánnyá légiesül, az anyag szellemi erővé válik Ruttkay képi értelmezésében. Érdeme, hogy Dantéval vívott küzdelme a derű hiteles többletével nyerte el sajátos látomásainak sikerét és valóságtartalmát, időszerűségét, hiszen a világ milliók akaratóból, jó törekvéseiből, értelméből, emberségéből egyre kevésbé hasonlít az Infernóra.

Írói tevékenysége, levelezése. Reneszánsz ember volt, több műfajban közlekedett gondolataival. Festő, szobrász, grafikus, író, jogász volt egy személyben azzal az ambícióval, hogy minden közegben értéket növeljen, minőséggel álljon helyt. Naplójegyzeteit „Így kezdődött” címen összegezte. Ebben közli Kassák válaszelevelét 1918-ból, melyben azt írja, hogy tusrajzait és nem verseit fogadja el közlésre. Kassáknak jó szeme volt, azonnal érzékelte, hogy Ruttkay György közege a rajz, Ő abban tud megnyilvánulni, abban tudja eredeti közléseit a világ tudomására hozni. Egy másik levelében így ír Kassák: „Rajzos könyvét megkaptam és – mondom nagyon kellemesen leptek meg legújabb munkái. Tehetséget láttam első küldeményében is, de ezekben sokkal kibontakozottabb – és én Önnel örülök a haladásnak.” Kassák következetességére jellemző, hogy mindvégig

22. Geszti László: Új szövegek a Divina Commediához. Művészet 1966. 5. szám.

ezt a megtalált stílust igényelte volna Ruttkaytól, újabb munkáit nem fogadta ezzel az elismeréssel, s ezt hallgatásával jelezte.²³

Hallgatásával és újabb válaszlevelével 1965-ben, amikor Ruttkay gratulált Kassák Kossuth-díjához: „Kedves Dr. Ruttkay György, köszönöm szívélyes gratulációját. Örülök, hogy jó érzéssel gondol vissza a múlt időkre, mikor még mellettem kísérletezett tehetségével. Nyugodt szép munkát kívánva fogadja üdvözetemet: Kassák Lajos”. Ez jelentette a pontot kettejük több évtizedes kapcsolatára.

Könyvet írt Kassán Benczur Gyuláról, s ezen 1944-es kiadványban komoly összegzés olvasható, melyben már előrejelzi korunk szociális indítékait: „Minden művészet egyetlen értelme és jelentősége ugyanis társadalmi voltában rejlik. A társadalmivá lett művészet közösséget építő erő, az eszmény, mely népek életét irányítani, azok szellemi kultúráját időállóvá tenni képes.”²⁴

Ugyancsak Kassán adta ki 1943-ban a „Táji művészek szövetkezete” c. könyvtanulmányát, melyben jelzi a háború okozta válságot, igényli „a képzőművészet szociális megújódását” és a népművészet felhasználását. Hangsúlyozza, hogy ez alapozza meg „a szép otthonok lehetőségét. Végül tájkultúrát jelent, lehetőséget nemzeti művészetünk színességételére.” Ez az értékek általánosítását jelenti, azt, hogy az ország ezen átfogó esztétikai program keretében önálló, összefüggő műalkotássá válhat.²⁵

Ezt a gondolatsort folytatja, árnyalja 1965-ben megjelent „Ezerarcú Miskolc” c. tanulmányában, amikor megjegyzi, hogy az ember „Amit a tájból alkot, az ő műve. Új valóság a valóságok végtelen sorában: az értelem anyagba teljesülése, vagyis a mű”.²⁶ Ebből is kitűnik, hogy Ruttkay György a tér és idő minden elemét műalkotás minőségű központtá kívánja szerkeszteni. Kitűnő elemzést olvashatunk e tanulmányában Miskolc környezetéről és városépítészeti esztétikumáról: „És ha már Miskolc hangulati- és színélményeiről elmélkedünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a (nagyávlat) vagyis a kilátás és a világítás fokozta élmények sajátos hatását sem. Előbbit legmeggyőzőbb eredetiségében az avasi kilátótoronyból érzékelhetjük, melynek hatását a Bükk felől áradó ózondús levegő, derült időben pedig a felhőként égre rajzolódó Magas-Tátra élménye is fokozza.

A kilátásélmény Miskolc avasi építészeti remekéből azért is tartalmasabb más, hazai városnyújtotta hasonló látványnál, mert a nyugat felé hullámosan magasodó, északra távolba vesző hegylancok étherikus színcsodáit a város épületeinek geometrikus tagozású formaváltozatai és a gyár füst-paráinak eleven gomolygása még hangsúlyozottabbá teszik. Délfelé tekintve viszont a ködbevesző síkság pasztellszínei olvasztják szinte a végtelenbe semmisülő városképet, a szemléltető képzeletére bízva, hogy hol végződik az igazgatásilag egységbe vont Miskolc és hol kezdődik a táj”. A köztudatban Miskolc igazságtalanul csúnya városnak számított Veszprémhez, Pécshez, Szegedhez viszonyítva, – Ruttkay György városépítészeti elemzése azonban igazolja eredeti szépségű fekvését és az építészeti új esztétikumát is. Erről az alábbiakban ezt jegyzi meg: Ha az egyetemváros „látszólagos rendszertelenségében a modern építészeti irányelvei alapján keressük az építészeti rendet, arról fogunk meggyőződni, hogy ezek az épülettömbök, kolosszusok vagy egyszerű házak

23. Nyíry Lili szóbeli közlése, a Kassák–Ruttkay levelezés is az Ő tulajdonában van.

24. A kis füzet Kassán jelent meg 1944-ben.

25. Táji művészek szövetkezete, Kassa 1943.

26. Borsodi Szemle 1965. 3. szám.

nagyon is igényes tervek szerint épülnek. Nem kívülről befele, hanem fordítva. Az épületek égtáji beállítása, bejárataik, ablakaik mérete és fekvése, szóval mindaz, ami az építőművészetben szerkesztési tehát tudományos és mint ilyen építőművészeti sajátosság, érvényesül a miskolci, egyre csak épülő Nehézipari Egyetemen.”

Kétségtelen, hogy Miskolc hajdani belvárosának voltak halmazjellegéből adódó hátrányai, de az elmúlt évtizedek korrigálták ezt a széptani nehezéket. Az azonban kevésbé ismert, pedig tény, hogy Miskolc környezete kiemelkedő, nemcsak természeti, hanem humanizált részei is. Lillafüred, Diósgyőr környéke és az egykori Görömböly-Tapolca. Miskolc esztétikai rangját elővárosai fokozzák. Ezt így érinti Ruttkay: „Miskolc-Tapolca a város – különben is annyi színű palettáján külön változat, amely nemcsak szaporítja az arculatok élmény- és emlékkép-gazdagító számát, hanem áthangolja azt a szemléleti módot is, amely valamely város értékelésénél kizárólag külső és egyoldalú szempontok alapján ítélnék.”

Kéziratban maradt fenn két levele, mely művészi hitvallását tartalmazza. A festő kozmikus fontosságát állapítja meg, s azt, hogy „A művészet szorosan az emberi létezésben” gyökerezik, mindenki önmaga művésze. Eszmefuttatásában helyesen jegyzi meg, hogy „A mű örök egység” és „minden műalkotás olyan emberi munka eredménye, mely az anyagvilág valóságaiból alakul, formálódik új valósággá: ember alkotta valósággá.”²⁷ Illyés Gyula Ferenczy Bénit „Mindenség-szelidítő” mesternek nevezi, Ruttkay György ehhez a költői megállapításhoz hasonlóan szintén a létezés szolgálatának nevezi az alkotást, a létezés bővítőményének.

Megszakításokkal bár, de naplót is írt Ruttkay György. Egyik naplófüzetéből megtudjuk, hogy 1945. márciusától májusig Vasváron tartózkodott. Arról ír, hogy április 20-tól kezdett festeni, – témája egy orvosi várószoba. Írása akkor szakad meg, amikor viszontagságos utazás után 1945 nyarán visszaérkezik Szikszóra. A naplóírást Szegeden folytatja 1954. októberében. Egy kérdésre azt válaszolja, hogy képzőművészetünk Európában a második, líránk az első helyet foglalja el. Beszámol pesti utazásáról, – Rembrandt, Dürer képeit elemzi, s elragadtatással számol be Paál László emlékkiállításáról, őt a tájfestés Rembrandtjának nevezi, aki Barbizonban érezte meg a „nagy magyar erdők sejtelmes varázsát”.²⁸

Ezen piros naplófüzetében közli közel százoldalas vázlatát a „Levelek a művésze tről” c. könyvhöz. A tizenhat levél a művészet fogalmát, az emberiség életében játszott szerepét tartalmazza, kitér a képzőművészi ábrázolás eszközeire, a rajz és a szín problémáira, elemzi a tájfestés és a kompozíció fontosságát, foglalkozik a művészkutatás kérdésével.²⁹

Mivel Ruttkay jogász is volt s jogelmélettel foglalkozott, az 1950-es évek elején magas színvonalú egyetemi jegyzetet adott ki ebből a tárgykörből Szegeden. Később, 1964-ben a „Magyar Jog”-ban hozzászólt a vállalati jogtanácsosokról szóló vitában. Kulturáltan, hozzáértéssel. Mindez finomítása és átalakítása „Szociális Igazgatás” c. könyvének, melyet még Kassán adott ki 1941-ben.³⁰

27. A levél Nyiry Lili tulajdona.

28. Ruttkay György naplója (Nyiry Lili tulajdona).

29. Ruttkay György naplója.

30. Szociális Igazgatás, Kassa 1941. (Egy példány Nyiry Lili tulajdona).

Levelezését két dolog jellemzi, – a hiánytalan pontosság és az a szándék, hogy ezen írásos beszélgetései az életmű és a magyar művészet bővítését szolgálják. A Kassák–Ruttkay levelezés is messzemenően erre a célra összpontosított önzetlen önzéssel. Levelei olykor fontos hozzászólások. Ilyen levélváltás kapcsán írta meg „Adalékok a magyar avantgarde történetéhez” c. tanulmányát a pécsi Jelenkor számára, de ezt a fontos írást Szederkényi Ervin főszerkesztő közlés nélkül visszaküldte címére. Függetlenül attól, hogy Ő eredeti aktivista elképzeléseit módosította, – egyik publikációhoz nem jutó élharcosa maradt a magyar avantgarde örökségének méltó gondozását illetően, s ezen témakörből több írását küldte különböző folyóiratokhoz, intézményekhez. Kár, s nem az Ő hibája, hogy ezen forrásdokumentációk máig nem hagyták el íróasztalát. Leveleinek, tanulmányainak kötetbe gyűjtése, kiadása időszerű, annál is inkább, mivel véleménye, adattára sok homályos kérdést világítana meg nemcsak a magyar művészet aktivista korszakából, hanem a „Kassai Iskola” alkotóműhelyéről.³¹

Vállalkozott is arra, s erről levélben értesítette Eugen Sabolt, a kassai múzeum igazgatóját. Az indította erre, hogy Eugen Sabol 1955-ben megjelent tanulmányát olvasta a kassai iskoláról, s ez indította Őt arra, hogy teljességre törrő lendülettel megírja e művészkor történetét. Eugen Sabolhoz írt első levelében jelzi, hogy már meg is írta e könyvtanulmány vázlatát, amelynek megjelenését több okból is fontosnak tartaná. Egyrészt azért, mert a pozsonyi Irodalmi Szemle 1971. decemberi és 1972. januári számában részleteket közölt „Egy aktivista festő vallomásai” c. művéből, s az újabb írás kiegészítené a magyar aktivizmus vizsgálatát a kassai iskola elemzésével. Másrészt azért időszerű e felmérés, mert a milánói Galleria del Levante rendezésében 1971-ben Münchenben, 1972-ben Milánóban bemutatott magyar avantgarde kiállításon Ruttkay tizenkét, jórészt Kassán festett művel szerepel. Jellemző arányérzékére, nemzetközi kulturáltságára és tapintatára az a megfontoltság, mellyel tervét előadja: „A több mint 100 esztendő magába foglaló és a mai nemzedékben tovább élő kosicei képzőművészetről olyan elemzést adni, amelyből kitűnik, hogy nemcsak az ott született, hanem rövidebb-hosszabb ideig ott élt és élő alkotó művészek munkáit sajátos szellem hatja át. Én 54 ilyen művészről tudok jelenleg”. Utána arról szól, hogy a szöveget szívesen megírná, – s a könyvnek „szlovák és magyar nyelven kellene megjelennie”. Az 1972. II. 21-én Miskolcon kelt levél ezzel fejeződik be: „Nagyon Szeretném azonban, ha Te is úgy éreznéd a nagyszerű feladat megvalósításának szükségességét és életem végén módomban lenne Kosice-Kassa kultúréletébe beleszólni, hiszen ebből a városból indultam el”.³² Nem volt módja beleszólni, csak a finálé következett, ennyiben pontos a jóslás.

Eugen Sabol 1973. március 9-én válaszol, önhibáján kívül, betegségére hivatkozva: „Terved meglepett, nagy örömet is okozott. Én az utolsó időben azzal a gondolattal foglalkozom, hogy jó és érdemes volna feldolgozni a kassai művészeti életet különösen az első világháború utáni években. A terved sokkal szélesebb koncepciójú és lényegesen jobb. Ezért nagyon örülnék ha tudnád megadni az említett kassai művészek névsorát személyi adataival együtt és közölni a szöveg összeállításának vázlatát”. Ruttkay György azonnal válaszol. Közli az irandó könyvtanulmány módszerét. Mintegy összegezőként így fejezi be írását a kassai műhely lényegéről: „Szabadok és megkötöttek egyszerre! – Művészetü-

31. Szederkényi Ervinhez írt levele (Nyíry Lili tulajdona).

32. Ruttkay György levele Eugen Sabolhoz (Nyíry Lili tulajdona).

ket kizárólag a maguk szabta törvények irányítják és ezért, csakis ezért lehetséges, hogy minden kötöttségük ellenére is összetartozók”. Ugyanezen év szeptember 15-én barátilag sürgeti Sabol válaszát. Egy biztos, – a terv terv maradt, – a könyv megírása most már az utódok feladata.

Elérkezett az 1974-es búcsúesztendő. Mértéktartó hangnemben írja panaszát Romváry Ferencnek Pécsre: „Sajnálom, hogy a szombathelyi kiállításon nem vehetek részt néhány grafikámmal, de – úgy látszik – a sors nem akarja, hogy magyar földön is megismerjék művészetemet”. Vádaskodás nélkül ír a „sorozatos mellőzések”-ről, – s ez a csönd még inkább érzékletessé teszi, hogy e gondatlan tapintatlanság egyáltalán nem természetes. Ugyanezen év március végén rövid levelet ír a Kritika főszerkesztőjének. Vallomásnak, ars poeticának is beillik e rövid, de annál tömörebb epitáfium: „A Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményének elhelyezése körüli vita során egyes hozzászólók már érintették is a modern magyar gyűjtemény, illetve a (magyar avantgarde) kérdését. Célszerűnek tartom, hogy művészettörténészeink ezzel a nagyon időszerű és fontos kérdéssel, tudományos alaposággal foglalkozzanak és a közönség elé kerülő gyűjtemény anyaga a kiérlelt szempontok alapján úgy lenne összeválogatva, hogy a szemlélők a lehetőséghez képest minél hitelesebb képet kapjanak erről a valóban európai szintű magyar törekvéseiről”. Még egy eszméért küzdött hónapokkal halála előtt, hogy „A bérházak életéből” készült 40 lapos rajzsorozata megjelenjen. A Corvina és a Képzőművészeti Kiadó is szelíden, de elhárította ezt a jelentkezést. Ekkor még senki nem tudta, hogy ez az utolsó, – talán még Ruttkay György sem.³³ Csöndes afférja volt az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjával az 1922. évi berlini orosz-szovjet képzőművészeti kiállítás katalógusának feldolgozásával és kiadásával kapcsolatban. Ez a terve sem sikerült, – sok-sok ideája közül erről is le kellett mondania.³⁴

A keserűség és önzetlenség, a nosztalgia és a nagyvonalúság egyszerre érezhető azon adománylevélben, melynek tanúsága szerint Ruttkay György és felesége Nyiri Lili 1967. április 4-én a miskolci Herman Ottó Gimnáziumnak ajándékozta az általuk készített 22 db papírmaché szemléltető eszközt: „Büszke örömmel tölt el a tudat, hogy mi, akiket a szocialista kultúrpolitika következetesen mellőzött, odaadó művészi és tudományos munkánk eredményeképpen – ha a nagyméretűvé tervezett elgondolásunk töredékében is – de valamennyire hozzájárulhatunk az ifjúság látókörének növeléséhez, mégpedig olyan minőségű szemléltető anyaggal, amely célszerűsége és használhatósága szempontjából országos viszonylatban jelenleg még az egyetlen”.³⁵ Egy biztos, – csak valamivel több figyelem, csak kicsit több tapintat és gondoskodás szárnyakat adhatott volna Ruttkay Györgynek, aki magányosan is létrehozta művét, de a megérdemelt társadalmi kíséret nélkül nem olyan jó közérzetben. Példája is int minket arra, hogy művelődéspolitikánk első és végérvényes feladata minden értéket azonnal számbavenni, érdeme szerint gondozni.

Ruttkay György és Nyiri Lili közös szobrászműhelye. Vonzódott a szobrászathoz is. Több okból. Egyrészt már a 20-as évek elején is végzett ilyen jellegű studiumokat és

33. Levélváltás Körner Évával és Pásztói Margittal (Nyiri Lili tulajdona).

34. Levélváltás Aradi Nórával és Szabó Júliával (Nyiri Lili tulajdona).

35. Az alapítványlevelét Nyiri Lili tulajdonában van.

végtere felesége Nyiry Lili is szobrász volt. Ebben a műfajban egymást inspirálták, s az is tény, hogy Csorba Géza, Ady portréjának mestere Ruttkay barátja volt. Ehhez járult az a tény, hogy a 30-as évek legelején megismerkedett a hollóházi kerámiával. Életművének ezen epizódja évtizedekig tartott és hibátlan kerámiaszobrokat eredményezett. Igen hatásvos „Teherhordó”-ja, „Harmonikázó szlovák fiú”-ja és az 1936-ban mintázott „Tánc”. Ő is olyan képzőművész, mint Hincz Gyula és Matisse, – egy műfaj, egy közeg nem elegendő számára vizuális gondolatai megörökítéséhez. Rodin művészetét folytatja kék mázzal bevont „Csók”-ja és fiát, ifj. Ruttkay Györgyöt is megmintázta, amint karoszekben ül.

Nyiry Lili kizárólagosan szobrász. A fehér agyagból mintázott és speciális hőmérsékleten égetett, mázzal bevont hollóházi eljárás alapján készült szobrok kézbe fogható bensőségükkel ma is érvényes szépségükkel fejezik ki a „Pietá”-t, „Petőfi” alakját, a sziklához láncolt „Prometheus”-t. Érdekes a „Salome” fej is, nemkülönben az Arany János ihlette „Vörös Rébék” körplasztika. Nyitott érdeklődése révén szoborrá alakította a „Csodálatos Mandarin”-t, Lédát, Eurydikét, anyát gyermekével, hat ló ágaskodó testével kavargó „Vihar”-t. Szinte lehelt finomságú a „Vénusz születése”, drámai hatású a kerámiaszoborban előhívott Zách Klára és Kőműves Kelemenné. Megoldást talált koldusasszonyához és Csipkerózsikához, legújabb műve 1975-ben készült és „A szarvassá vált fiúk” történetét mondja el a szobrászat eszközeivel úgy, hogy számbaveszi Bartók zenéjének magaslati eredményét is. Egy biztos, Nyiry Lilinek sikerült Ruttkay György inspiratív társaságában olyan műveket létrehozni, melyek alkalmasak belső terek léleknövelő díszítésére, kis méretükkel is derűs közérzetet hoznak létre. Kettejük közös szobrászműhelye jelzi és bizonyítja azt, hogy „A művészet az a nyelv, mellyel utódaink velünk is beszélgethetnek az eljövendő századokban”, – nyom és üzenet.³⁶

Ruttkay György életművének jelentősége. Az értékkeremtők sorába tartozik, a festészet olyan kincstárnoka, akit kora nem fedezett fel, nem méltányolt érdemeinek megfelelően. Most készül a leltár, – s Ő művészetével valóban beszélget velünk, – szépíti és nemesíti életünket. Szabó Júlia „az aktivisták Benjaminjá”-nak nevezi, aki utal kettősségére is, s nagyon árnyaltan, érzékenyen közelíti az igazságot a következő levezetésben: „Berlinből visszatérve megpróbálja bemutatni alkotásait, de alig talál érdeklődésre. Túl immateriális és túl steril stílusa a huszas évek Magyarországá számára. A visszavonuló művész számára a rajzlap intim világa marad csupán bensőséges mondanivalóinak hordozója. A nagyobb nyilvánosságra szánt festményei lassan kezdenek alkalmazkodni a Magyarországon legáltalánosabban elterjedt naturalista látásmódhoz. Mintha kettős életet élne – gondoljuk önkéntelenül – mikor egymás mellett látjuk tiszta és fegyvelmezett kubista műveit és tétova, tapogatózó egyéb alkotásait. Nem szabad elfelejteni, hogy az aktivisták átütő mozgalma a huszas évektől lassan egyéni küzdelmekké, külön utakká hullott szét, s még a legnagyobb egyéniségeknek is súlyos veszteség volt a közösség, a csoport sodró lendületének hiánya”.³⁷

Ehhez annyit szükséges hozzátenni, hogy e kettősség tétovasága mindig a mű irányába lendült Ruttkay önismerete jóvoltából tártalansága időszakában is, s az aktivizmus

36. Nyiry Lili személyes vallomása, szóbeli közlése.

37. Szabó Júlia tanulmánya, a kézirat Nyiry Lili tulajdonában.

történelmi széthullása Uitz életművének kibontakozását is megrongálta Ruttkay munkásságával párhuzamosan ugyanazon időben más körülmények között. Szépen fejezi be Szabó Júlia Ruttkay Györgyről írt tanulmányát, mintegy sorsát és portréját rajzolja meg e sorokban: „A Ma körében töltött rövid idő tartást és egyenletes nívót adott évtizedeken át ugyanazt a fejlődési fokot mutató műveinek. Mintha Robinsonként egy távoli szigeten élve maradt volna meg e korszak hétköznapjait és mámoros ünnepeit egyaránt emlékezetében hordozó krónikásának.”

Munkásságának két talánya, hogy egyedül találta meg egészen fiatalon és végérvényesen önmagát, s nem vesztette el a minőséget festői magányában sem. Jellemző történetet mond el a „Festőszemmel Itáliában” c. naplókötetében. Idézem: „Nagy élvezettel bolyongtam az Ernst Múzeum tágas, sokszor megjárt termeiben, amikor az egyikben egymással beszélgető művészeket pillantottam meg, akik közül Csorbát és Márffy-t nyomban felismertem. Társaságukban egy megkapóan kellemes megjelenésű szőke hölgyet is láttam. Mivel Csorbával beszélni akartam, odaléptem a csoporthoz és Gézát melegen üdvözölve, bemutatkoztam a többieknek és így a hölgynek is. Képzeltető a meglepetésem, amikor Márffy-né – mert Ő volt – kedvesen kezét nyújtva, annyit mondott: Csinszka. Ady volt feleségével álltam tehát szemben, aki olyan volt, amilyennek képeiről és a róla olvasottak alapján elképzeltem. Perceken belül közvetlen beszélgetés kezdődött négyünk között: művészetről, ismét a művészetről és végig a művészetről.”³⁸ Igen, Ruttkay György élete is ez volt: Művészet és újra művészet és mindig művészet, melyről álmodott, melyet teremtett.

Összegezés. A nemzetközi avantgarde mozgalom önálló fejezete volt a magyar aktivizmus az 1910-es években. Szellemi vezetője Kassák Lajos volt, egyik érdekes alakja Ruttkay György, aki első rajzait az olasz frontról küldte a „Ma” c. aktivista folyóiratba. 1898-ban született Vágsellyén. Édesapja táblabíró volt, aki fiát is a jogi pályára szánta, de Ő a festészethez vonzódott. Kassák Lajos megerősítette ezen szándékában, melyet 1918-as levélváltásuk is igazol. Mindamellet 1926-ban jogi doktorátust szerzett, közben Glatz Oszkár tanítványa lett a Képzőművészeti Főiskolán, sőt építészeti tanulmányokat és szobrászi stúdiókat is folytatott. Szikszón, Göncön, Kassán jogászokodott, 1930-ban feleségül vette Nyiry Lili szobrászművészt. Több önálló kiállítása nyílt Budapesten, Kassán, Debrecenben. 1945–50-ben egyetemi tanárként működött Szegeden, élete utolsó évtizedét 1974-ben bekövetkezett haláláig Miskolcon töltötte.

Ruttkay György részese is volt a magyar aktivizmus eredményeinek, osztozott is a mozgalom sorsában, s bár a 20-as évektől társak nélkül magányosan dolgozott, módosult stílusa is, értékrendje az eredeti eszmény jegyében állandósult. Aki igazán hatással volt rá, az Kandinszkij, Kassák és Picassó, – de az absztrakciót Ő mindig valóságselemekkel ötvözte és a kubizmust megszakított és légiesült formákkal alakította saját egyéniségévé.

Első rajzait albumba gyűjtötte, s e munkák az első világháború első sebesültjeit, katonalovait, Beckó várát ábrázolják 1914-ben. Az olasz frontról küldött rajzai, így a kubisztikus hangvételű „Ütközet” Kassák Lajos lapjában jelent meg.

Az 1920-as évektől megváltozott stílusa, de körülményei is. Magányosan dolgozott Szikszón, Göncön, – ebben az időben készültek sajátos művei a költői realizmus szellemében, áttetsző, légies formákban. Ez a módszer és festői magatartás nyilvánul meg a „Disz-

38. „Egy aktivista festő vallomása”.

nóólés"-ben, a „Csordás”, az „Éjjeli őr”, a „Pihenő” alakjában. Ezen korszakának kiemelkedő alkotása a „Tél” finom, szinte japános könnyedségű hálózatával. Később utószecessziós hatások is észrevehetőek bizonyos képek, így a „Boszorkányégetés” felületén.

1963-ban rajzolta Dante-sorozatát, melyre a könnyedség, a ritmikus vonalvezetés jellemző, oldja a drámát. Megfontolt illusztrációkat készített egy bérház életéről, Móricz Zsigmond „Boldog ember”-éről és Madách Imre „Az ember tragédiája” c. művéről. A hollóházi kerámia hagyományait fejlesztve több kisplasztikát is mintázott felesége, Nyíry Lili társaságában, aki szobrászművészként szintén ezt a technológiát alkalmazta. Ruttkay György szobrai közül különösen érdekes a „Teherhordó” és a Rodin eszményeit folytató „Csók”.

Írói tevékenysége is jelentős. Egyrészt naplójegyzeteiben megírta azon tárlatlátogatásait, melyeket Berlin, Párizs, Budapest intonált, – a tanulságokról is beszámolt. Külön tanulmánya a „Festőszemmel Itáliában”, melyben a reneszánsz és a barokk művészet felhasználható, folytatandó értékeit elemzi. Legfontosabb írásműve az „Egy aktivista festő vallomásai”, melynek egy része megjelent a pozsonyi „Irodalmi Szemle”-ben. Fontos írása az „Ezerarcú Miskolc”, mely a Borsodi Szemle-ben jelent meg 1965-ben.

Fontos része munkásságának levelezése, melyből kiderül, hogy közös tanulmányt készült írni Eugen Sabolla a kassai műhelyről. Itt Kassán jelent meg 1944-ben „Szociális igazgatás” c. könyve, másik jogi tanulmánya azon egyetemi jegyzet, melyet Szegeden adott ki 1949-ben.

Glatz Oszkár tanítványa volt egy ideig, ekkor Szőnyi István korrigálta munkáit, Csorba Géza barátja lett, – munkásságát többen, így Keller Imre, Szmrecsányi Anna, Mezőssy Mária és Szabó Júlia elemezte, értékelt. Ő, Szabó Júlia nevezte Ruttkay Györgyöt „a magyar aktivizmus Benjáminjának”.

Életművének jelentősége abban áll, hogy az európai avantgarde törekvések sodrában egyéni szólammal jelentkezett, helyes irányt követett az általa elérhető legmagasabb minőség jegyében. Festői és írói örökségét számbavenni, kéziratait kiadni, – megtisztelő kötelességünk.

DAS KÜNSTLERISCHE LEBENSWERK VON GYÖRGY RUTTKAY

(Auszug)

György Ruttkay ist ein eigenartiger Vertreter des ungarischen Aktivismus. Seine Landschaftserlebnisse waren mit den Liptoer Bergen, mit dem Vag-Tal, später mit den Städten Miskolc und Kassa verbunden – die waren die Umwelt seiner Jugend und Erwachsenenzeit. Er war Jurist, Maler und Schriftsteller in einer Person, ein Mensch mit vielen Gattungen und mit einer Lebensanschauung. Der Konstruktivismus kam sozusagen aus seiner Natur und Struktur, das wurde von Kassák und seinem Kreis vertieft. Er war immer frisch und neuartig, seine Werke standen immer mit den künstlerischen Bestrebungen seiner Zeit in Sinkron. Sein Aktivismus ist aber auch lokal vertieft, neben den

französischen Beispielen hat er auch ungarische und tschechoslowakische Quellen, sogar Sezessionselemente verwendet.

Er ist 1898 in Vágsellye geboren, er hat Jura studiert. In dem ersten Weltkrieg kämpft er auf der Front, in den italienischen Kämpfen hat er kubistische Zeichnungen gemacht, die er für Lajos Kassák geschickt hat. In der Ausstellung von „Heute“ 1918 in Budapest ist er mit 4 Werken aufgetreten. Er studierte die Ausstellungen und den Stil des „Sturms“ in den 20-er Jahren in Deutschland, dann schrieb er ein Tagebuch über seine italienische Reise von 1927. Sein berühmtes Dokumentwerk ist „Die Bekenntnisse von einem aktivischen Maler“. 1930 heiratete er die Bildhauerin Lili Nyiry, mit ihr hat er auch modelliert. Seine Plastiken bezeugen Formgefühl und künstlerische Inventionen.

Er war in vielen künstlerischen Richtungen gut informiert, seine Phantasie blieb aber frei und geöffnet, die verschiedenen Stile haben es nicht gefesselt, alle Richtungen haben ihn vorwärts gebracht.

Seine wichtigsten Studien sind: „Die Genossenschaft der Landschaftskünstler“ aus dem Jahre 1943, weiterhin die Schrift „Die tausend Gesichter der Stadt Miskolc“ und eine Handschrift „Ein Maler in Italien.“

Miklós Losonci